

kabristana defnedildiği veya buradaki kabir kitabesinin çok eski yıllarda kaybolduğu tahmin edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 38; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 163; Şevket Rado, *Türk Hatatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 137-139; Muhittin Serin, "Muhammed-Türk Hat Sanatı", *DİA*, XXX, 462.

M.UĞUR DERMAN

HASANPAŞAZÂDELER

XVIII. yüzyılda
Adana'da ortaya çıkan
bir âyan ailesi.

1753-1831 yılları arasında nüfuz sahibi olarak çeşitli idarî görevlerde bulunmuş, aslen Kars-ı Mar'aş (Kadirli-Göksun) sancağından gelip Adana'ya yerleşmiş ve ilk zamanlarda Karslızâdeler diye tanınmışlar, aileden Hasan Ağa'nın (Paşa) 1769'da Adana mütesellimi olarak görev yapmasından sonra Hasanpaşazâdeler diye anılmışlardır. Aileye adını veren Hasan Paşa'nın babası Karslı Elhâc Ali Ağa, Ali Ağa'nın babası da Karslı Hacı Hüseyin Efendi'dir. Ali Ağa, 1753'te Ulukışla ile Çakıd Hanı arasındaki yolların ve köprülerinin yapılması işini üstlenip bölgede güçlü bir kişi olarak öne çıktı. Ali Ağa'nın kardeşi Ömer Ağa 1746'da Adana serdengeçti ağası unvanıyla katıldığı seferde şehid düşmüştü. Ali Ağa 1762'de öldüğünde üç çocuğu bulunuyordu: Müderris Hüseyin Efendi, Hasan Ağa ve Fatma Hanım. Hüseyin Efendi ve oğlu İshak Efendi Adana müftülüğü yaptılar. 1769'da Adana mütesellimi olan Hasan Ağa ise 1770'te Çorum sancak beyliğine getirildi ve paşa unvanını aldı.

Hasan Paşa'nın büyük oğlu Abdullah Ağa 1787'de paşa unvanıyla Üzeyir (Dört-yol-İskenderun) sancak beyliği yaptı. Diğer oğlu Ali Bey 1785'te Adana mütesellimi oldu ve 1793'te öldü. Abdullah Paşa'nın oğlu Ahmed Bey de Adana mütesellimi sıfatıyla Mora'ya Anabolu muhafızlığına gönderildi. Hasanpaşazâdeler, III. Selim döneminin güçlü âyanı Çapanoğlu Süleyman Bey sayesinde Adana ve Tarsus'ta büyük nüfuz kazandılar. Ahmed Bey 1804'te Adana'da büyük bir vali konağı yaptırdı. Ayrıca önemli bir âyan ailesi olan Küçükhalioğulları'ndan Halil Bey üzerine yürüyen hükümet kuvvetlerine yardımcı oldu. 1805'te hac ve ticaret kâfilesinin Karataş İskelesi'nden Maraş tarafına geçirilmesinde görev aldı. 16 Kasım 1811'de

ölmüşüne yerine kardeşi Mehmed Bey geçti. Mehmed Bey 1793-1795 yıllarında mukataa işletmecisi olarak sıvırdı. Menemencioğulları'ndan Hamide Hatun ile evlenip bu güçlü aile ile akrabalık bağı kurdu. 1813'te Belenli Mustafa Paşa valilik göreviyle Adana'ya geldiğinde bütün mahallî yetkiler onun elindeydi. Mustafa Paşa, iki üç yıl bu şekilde idare ettikten sonra Menemencioğulları'nın yönetimindeki Tarsus'a yerleşerek burada kuvvet topladı ve Adana'ya kethüdâsını mütesellim olarak gönderdi. Önce Menemencioğulları'nı Milvan Kalesi'nde yenen Mustafa Paşa ardından Mehmed Bey üzerine yöneldi. 1816'da Eğriboz'a sürgünü için ferman çıkan Mehmed Bey, Payas taraflarına kaçtı (Cevdet, X, 194). Arabistan, Mısır ve Hicaz'ı dolaşıp gizlice İstanbul'a ulaştı. Burada Menemencioğlu Ahmed Bey'den destek gördü (*Menemencioğulları Tarihi*, s. 77). Kozanoğlu isyanında devlet onun bölgedeki gücünden yararlanmak isteyince ona yeniden görev verdi. *Sicill-i Osmânî*'ye göre (III, 961) Mehmed Bey'in ölüm tarihi 1830'dur.

Hasanpaşazâdeler hânedanı içerisinde kendisinden en çok söz edilen, dolayısıyla en etkin kişi Ahmed Bey'in oğlu Ali Bey'dir. 1826-1832 yılları arasında Adana'da önemli rol oynayan Ali Bey için birkaç defa idam emri çıktı ve sürgüne gönderildi. 1829'da Adana baskını olayında Adana âyanı olan Menemencioğlu Habib Bey'in konağı Ali Bey ile amcası Mehmed Bey tarafından basıldı ve Habib Bey Adana'dan çıkarıldı; bu sırada yirmiden fazla kişi hayatını kaybetti (BA, HH, nr. 452/22379). Aynı yılın ağustosunda Adana valiliğine tayin edilen Esad Muhlis Paşa ise Adana'ya giremedi ve Niğde taraflarından İstanbul'a Hasanpaşazâdeler'den şikâyette bulunduğu arzular yolladı. Adana mütesellimliğini elinde tutan Hasanpaşazâde Ali Bey, "Adana eyaletinin vezir idaresine tahammülü yoktur" diyerek Adana'da yönetime el koydu (BA, HH, nr. 462/22638). 1831'de Tarsus mütesellimi Halil Bey'i bölgeden uzaklaştırdı, bu arada verimli madenini de ele geçirmek istiyordu. 1833'te Ali Bey yine Adana mütesellimliği görevini koruyordu, fakat hükümet merkezi onun güçlenmesinden memnun değildi. Buna rağmen Mehmed Paşa vali olarak Adana'ya geldiğinde Ali Bey'e karşı iyi davrandı. Ali Bey, Küçükhalioğlu Mısırdık Bey'in isyanında Adana mütesellimi sıfatıyla hizmet etti. Bu sırada Bağdat Valisi Dâvud Paşa da isyan halinde bulunduğu için devlet

önceliği Bağdat meselesine verince Ali Bey'in üzerindeki baskılar azaldı. Ancak Kavalalı İbrâhim Paşa'nın Adana'yı işgal döneminde (1832-1840) Hacı Ali Bey'in bölgedeki nüfuzu zayıfladı. 1844 tarihli bir belgeye göre, 1831 yılı hesabından dolayı Hacı Ali Bey'in 432.000 kuruşa ulaşan borcu alacaklıları tarafından oğlu İsmâil Hakkı Bey'den talep edilmekteydi (HR.MKT, 5/56). Ailenin idarî etkisi zamanla tamamen kırıldı; fakat güç sahibi bir aile olarak daha sonraki yıllarda da varlığını sürdürdü. Bu aileden gelen ve Tarımer, Ener, Oral, Uygurlar, Ramazanoğlu soyadını taşıyanlar günümüze ulaşmıştır (Ener, s. 283).

BİBLİYOGRAFYA :

Adana Şer'iyye Sicilleri, nr. 9, s. 15; nr. 28, s. 70; nr. 34, s. 74; nr. 49, s. 28/32, 39, 59; nr. 58, s. 94/246; nr. 62, s. 34/83; nr. 64/137; nr. 132, s. 128/199; BA, MD, nr. 200, s. 99; BA, HH, nr. 109/4342/A; nr. 283/16866; nr. 460/22640-1; nr. 461/22626; nr. 462/22637, 22638-1; nr. 463/22651-1; Râşid, *Tarih*, II, 288-289; Câbi Ömer Efendi, *Tarih* (haz. Mehmet Ali Beyhan), Ankara 2003, II, 896-897; Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi* (haz. Yılmaz Kurt), Ankara 1997, s. 26, 77, 89; Cevdet, *Tarih*, X, 194, 243-244; XI, 28; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî* (haz. Nuri Akbayar, s.nşr. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, II, 644; III, 961; IV, 1186; Kasım Ener, *Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış*, İstanbul 1986, s. 283; Mustafa Alkan, *Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıflarının Analizi* (doktora tezi, 2004), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 72; Yılmaz Kurt, "Çukurova'da A'yânlık Mücadelesi: Hasanpaşazâdeler", *TTK Bildiriler*, XV (2010), IV/1, s. 1259-1278.

YILMAZ KURT

HASENÎ

(الحسني)

Abdürrezzâk b. Seyyid Mehdi
b. Sâdık el-Hasenî
(1903-1997)

Iraklı gazeteci ve tarihçi.

Bağdat'ta doğdu. Hz. Hasan'ın soyundan geldiği için Hasenî nisbesiyle anılır. Babasının Bağdat'ın en eski çarşılarından kabul edilen Attârî'n Çarşısı'nda koku satıcılığıyla uğraşmasından dolayı Attâr lakabıyla da bilinir. Bir ulemâ ailesine mensup olan Hasenî ilk eğitimi mahallesindeki hocalardan aldı, II. Meşrutiyet'in ardından kurulan Mektebî't-Terakki'l-Ca'feriyyi'l-Osmânî'ye devam etti. Burada Arapça yanında Türkçe ve Fransızca öğrendi. I. Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunun Bağdat'ı işgal etmesi üzerine (11 Mart 1917) başlayan olaylar yüzünden ailesiyle birlikte Necef'e taşınmak zorunda kaldı (1920). Necef'te devam

ettiği öğrenimini olayların yatışmasının ardından döndüğü Bağdat'ta tamamladı. Bu sırada el-Hâc Kemâl, Abdüssetâr eş-Şeyhâlî, Ali Mazlûm, Ahmed Zekî el-Hayyât gibi âlimlerden faydalandı.

Öğrencilik yıllarında yayın hayatına ilgi duyan Hasenî eğitimini tamamladıktan sonra *el-Müfîd* gazetesinde işe başladı ve burada idarecilik görevini üstlendi; gazete kapanıncaya kadar çalışmalarını sürdürdü. Bu deneyimle edebiyat ve eleştirel tarih konulu (<http://www.iraqnla.org/fp/journal37/41.htm>) haftalık *el-Fazîle* gazetesini çıkardı. İki yıldan fazla bir süre yayımlanan gazete yerini Hasenî'nin Irak'ın Hille şehrinde çıkardığı *el-Feyhâ'* gazetesine bıraktı. İlim, edebiyat ve tarih konularıyla ilgili yazılar içeren gazetenin ilk baskısı 27 Ocak 1927 tarihinde yapıldı. Ancak daha sonra hükümet gazeteyi kapattı ve matbaaya el koydu. Hasenî, çalışmalarını Maliye ile Posta ve Telgraf Bakanlığı bünyesinde farklı görevlerde sürdürdü. II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra Irak'ta Reşid Ali el-Geylânî'nin hükümeti darbe ile ele geçirmesi üzerine görevinden ayrıldı. Ardından tutuklandı ve dört yıl hapse mahkûm edildi. Tahliyesinin ardından Irak'ın tarihine dair özel belgeleri toplama çalışmalarının başına getirildi. Bu çalışma on dört yıl sürdü ve Irak tarihi hakkında çok özel belgeler toplandı. Görevi süresince on iki başbakan döneminde çalışan Hasenî 1964'te emekliye ayrıldı ve hayatının geri kalan kısmını ilmi seyahatlerle, kitap yazmak ve araştırma yapmakla geçirdi.

Hasenî, Arap ülkeleri yanında Avrupa ve Asya ülkelerine de seyahatler gerçekleştirdi. Araştırmalarında tarihî belgeleri sıkça kullandı ve çalışmalarının gerektirdiği her türlü kaynağa ulaşmak için büyük gayret gösterdi. Birçok araştırmacı kendisinden ve zengin kütüphanesinden yararlandı. 1960 yılında Moskova'da toplanan XXV. Şarkiyatçılar Kongresi'ne katıldı. Emîr Şekîb Arslan, Ahmed Zekî Paşa, Muhammed Kürd Ali,

Hasenî

Abbas Mahmûd el-Akkâd gibi Arap âlim ve edebiyatçılarıyla, ayrıca Carl Ritter, Fritz Krenkow, Hjalmar Schacht, Sir Hamilton A. R. Gibb ve Louis Massignon gibi müsteşriklerle ilmi yazışmalarda bulundu. Bağdat Üniversitesi tarafından kendisine fahri doktora unvanı verildi. Arap ve Irak milliyetçilerinin önde gelen temsilcisi olarak kabul edilen ve hayatı boyunca İngilizler'in Irak işgaline karşı çıkan Hasenî (Nakash, s. 110; Bashkin, s. 129-130) 24 Aralık 1997 tarihinde vefat etti.

Eserleri. 1. *Ta'rîfû's-Şi'a* (Sayda 1933). 2. *el-İrâk fi devreyi'l-ihtilâl ve'l-in-tidâb* (I-II, Sayda 1935). Eserde Irak'ın ihtilâl ve manda dönemlerine ait bilgi verilmektedir. 3. *Esrârü'l-inkılâb* (Dımaşk-Sayda 1937). Kürt asıllı Iraklı bir milliyetçi olan General Bekir Sıtkı'nın ayaklanmasına dair bir eserdir. 4. *Târîhu'l-İrâkî's-siyâsiyyi'l-hadîs* (I-III, Sayda 1948, 1957-58). Hasenî'nin tarih alanında yazdığı ilk eseri olup 1948'de Irak Bilim Akademisi tarafından en iyi kitap ödülüne lâyık görülmüştür. Hapishanede kaleme alınan eserde Irak'ın eski tarihi, Hindistan ve Irak'ta İngilizler'in faaliyetleri, Irak'taki İngiliz işgali, halk ayaklanması ve istiklâlin kazanılması gibi konulara yer verilmiştir. 5. *el-İrâk fi zılli'l-mu'âhedât* (Sayda 1948). 6. *el-Yezîdiyyûn fi hâzîrihim ve mâzîhim* (Sayda 1951, 1967). Yezîdîler'in inançları ve yaşadıkları yerler hakkında bilgi veren eser sahasındaki ilk çalışmalardan kabul edilir. 7. *eş-Şevretü'l-İrâkıyyetü'l-kubrâ* (Sayda 1952, 1965). Irak'ta çeşitli zamanlarda gerçekleşen ayaklanmalar hakkındadır. 8. *eş-Şâbi'ün fi hâzîrihim ve mâzîhim* (Sayda 1955). 9. *el-Bâbiyyûn ve'l-Bahâ'iyyûn fi hâzîrihim ve mâzîhim* (Sayda 1957, 1969). 10. *el-İrâk: Kadîmen ve hadîsen* (Sayda 1958; Beyrut 1400/1980). Hasenî Irak'ta gerçekleştirdiği yolculukları önce *Rihle fi'l-İrâk (Hâîrâtü'l-Hasenî)* adıyla neşretmiş (Sayda 1923), ardından *Luğatü'l-'Arab* dergisinde çıkan yazılarını *Mucezû târîhi'l-büldâni'l-İrâkıyye* ismiyle yayımlamış (Sayda 1930), bu eserlerini hapiste iken yeniden gözden geçirip bazı ilâveler yaptıktan sonra yukarıdaki isimle tekrar neşretmiştir. İki kısımdan meydana gelen eserde ilk olarak Irak'ın coğrafi özelliklerine ve tarihine ilişkin rivayetlere yer verilmekte, bölgedeki kabileler ve halen yaşayan dinlerden, Irak'ın madenleri ve tarihî eserlerinden bahsedilmektedir. İkinci kısımda Irak'taki eyaletler, idarî yapı ve şehirlerle ilişkin bilgi yer almaktadır. 11.

el-Esrârü'l-hafîyye fi havâdisi's-sene 1941 et-tahrîriyye (Sayda 1958, 1964). 12. *Târîhu's-şihâfeti'l-İrâkıyye* (Sayda 1971; Bağdat 1957). 13. *Şevretü'n-Neccef ba'ce maqteli hâkimihâ Kattan Marshall* (Sayda 1972; Beyrut 1983). Neccef şehrinde 1918 yılında İngiliz işgaline karşı gerçekleştirilen ayaklanma hakkındadır. 14. *Târîhu'l-aHzâbi's-siyâsiyye fi'l-İrâk min 'âm 1918 ilâ 1958* (Beyrut 1983). 15. *Târîhu'l-vezâreti'l-İrâkıyye* (I-V, Bağdat 1990). Hasenî'nin en meşhur kitabı olup eserde, Irak'ta iktidarın 25 Ekim 1920'de bir grup subay tarafından ele geçirilmesinden 14 Temmuz 1958 tarihinde Kral II. Faysal'ın öldürülmesi ve cumhuriyetin ilânına kadar geçen sürede meydana gelen siyasî ve askerî olaylardan bahsedilmekte, ayrıca ticarî ve askerî anlaşmalara, ekonomik ve kültürel konulara ilişkin bilgilere de yer verilmektedir. 16. *Ahdâsün 'âşartühâ: Mecmû'atü buhûş târîhiyye li-ahdâs 'âşartü ba'zahâ ve eshemtü fi'l-ba'zi'l-âhar fe-hiye bi-meşâbeti müzekkirât nâdire* (Bağdat 1992).

BİBLİYOGRAFYA :

K. Awâd, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne'l-İrâkıyyîn*, Bağdad 1969, II, 257-258; Hamîd el-Matbaî, *el-Mü'errih 'Abdürrezzâk el-Hasenî*, Bağdad 1989; Y. Nakash, *The Shi'is of Iraq*, New Jersey 1994, s. 110; Felîh Hasan el-Müşeweh el-Hemdânî, *'Abdürrezzâk el-Hasenî mü'errihan* (doktora tezi, 1998), Câmîatü'l-Küfe Külliyyetü'l-âdâb; *Mevsû'atü Beytül-Hikme li-âlâmi'l-'Arab fi'l-karney-ni'l-tâsîf 'âşer ve'l-işrin*, Bağdad 1420/2000, I, 305; O. Bashkin, *The Other Iraq: Pluralism and Culture in Hashemite Iraq*, Stanford 2009, s. 129-130; Haîlî Ali Murâd – Behcet Kâmil Abdüllatîf, "el-Hasenî, 'Abdürrezzâk b. es-Seyyid Mehdî", *Mv.AJ*, VI, 418-422; İmân el-Bustânî, "Şeyhu'l-mü'errihin 'Abdürrezzâk el-Hasenî", *Gardenia: Mecelle şekâfiyye 'amme*, 1 Ekim 2012, <http://www.algardenia.com/asmafealtareck/1953-2012-12-06-08-49-16.html>; "Şahsiyyât İrâkıyye: Abdürrezzâk el-Hasenî", *Al-Mutmar Newspaper*, <http://www.almutmar.com/index.php?id=200916511>.

MAHMUT KELPETİN

HASIRCIOĞLU, Zâhir

(bk. YUSUF ZÂHİR EFENDİ).

HASKAN, Mehmet Nermi

(1927-2002)

İstanbul üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan araştırmacı yazar.

22 Nisan 1927 tarihinde Üsküdar'da doğdu ve hayatının sonuna kadar burada yaşadı. Selânik'ten göç etmiş Ahmet